

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, доцента
ФОМИЧА Миколи Володимировича
на дисертацію МОРОЗА Володимира Миколайовича
“Ургентна адикція як психологічний чинник депрофесіоналізації
військовослужбовців Збройних Сил України”,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 – “Психологія”

Актуальність дослідження полягає у розробці проблеми ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України. Формування цього феномену відбувається в умовах тривалого ведення бойових дій, зростання їх темпів, швидкої зміни засобів, сил, методів та форм застосування військ, що висуває до військовослужбовців вимоги постійної готовності до дії, високої мобільності, здатності швидко приймати рішення та виконувати професійні завдання в умовах невизначеності. Істотні навантаження, а також несприятливий вплив стресових чинників знижують резистентність та ефективність захисних компенсаторно-адаптаційних механізмів, що призводить до зниження продуктивності, якості, надійності й безпеки праці та редукції професійних досягнень.

Враховуючи, що сьогодні наукові розвідки щодо ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України залишаються недостатніми, а наявні лише окремі дослідження, присвячені адиктивній поведінці, впливу бойового та оперативного стресу. Ця обставина вимагає більш глибокого аналізу наукових підходів до порушеної автором проблеми та підтверджує наявність наукової суперечності між необхідністю підтримання високого рівня професійної надійності, психологічної стійкості і готовності військовослужбовців до дій у кризових умовах та недостатнім науково-методичним забезпеченням вивчення ургентної адикції у системі професійного добору, підготовки й психологічного супроводу військовослужбовців.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження характеризуються логічною узгодженістю. Методологічну основу роботи становлять діяльнісний та системний підходи; концепція емпіричного “Я”; диспозиційна теорія рис; генетичний підхід до розвитку особистості і рівнів її деформації; теорії професіоналізації; неоінституціональна теорія; наукові підходи до вивчення синдрому професійного вигорання; концепція ургентної адикції; підходи до аналізу втрати професійної ідентичності й професійного маргіналізму; психологічні концепції військово-професійної діяльності як екстремального та жорстко регламентованого виду діяльності, а також соціально-когнітивний підхід до розуміння самоефективності й ролі соціального наслідування у запобіганні залежній поведінці.

Визначені дисертантом *теоретичні та методичні засади дослідження*, а також використані методи дослідження забезпечили підґрунтя для виконання поставлених завдань і, відповідно, досягнення визначеної мети.

Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчив наступне.

У першому розділі “Теоретичний аналіз проблеми ургентної адикції та її наслідків у контексті професійної діяльності особистості (виконання посадових обов’язків) автором:

проведено теоретичний аналіз сучасних підходів до розкриття сутності понять “особистість” і “депрофесіоналізація”, визначено їх складність, системність і неоднозначність у сучасній психологічній науці, а також обґрунтовано роль психологічної структури особистості у професійній діяльності;

проаналізовано наукові уявлення про ургентну адикцію як форму адиктивної поведінки, визначено її сутність як дезадаптивного механізму, що виникає в умовах дефіциту часу, високої відповідальності та перевантаження когнітивної сфери, а також розкрито її вплив на військово-професійну діяльність військовослужбовців;

досліджено особливості військово-професійної діяльності як екстремального виду діяльності, що супроводжується тривалими психоемоційними навантаженнями, визначено ризики виникнення регресивно-негативних тенденцій, зокрема деформацій особистості, професійного маргіналізму, вивченої безпорадності та синдрому емоційного вигорання;

обґрунтовано, що ургентна адикція призводить до деформації оцінювання пріоритетів, професійних норм і обов’язків, виступає когнітивною ілюзією ефективності, трансформує ціннісні орієнтації особистості, блокує механізми самовдосконалення та спричиняє втрату професійної ідентичності;

визначено основні групи адиктивних поведінкових чинників депрофесіоналізації (об’єктивно-суб’єктивні, суб’єктивно-особистісні та професійно-діяльнісні), що зумовлюють невідповідність між вимогами професії та можливостями особистості.

Таким чином, здійснений теоретичний аналіз предмета дослідження дав змогу дисертанту визначитися і зупинитися на підході, який дозволяє обґрунтувати ургентну адикцію як дезадаптивний механізм, що формується в умовах військово-професійної діяльності та виступає ключовим психологічним чинником депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України.

У другому розділі “Емпіричне дослідження особливостей зумовлення ургентною адикцією депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України” автором з достатньою повнотою розкрито процедури досягнення мети та вирішення завдань дисертаційної роботи.

У розділі детально представлено організацію дослідження, охарактеризовано експериментальну базу та вибірку дослідження, а також належним чином обґрунтовано комплекс теоретичних, емпіричних і

математико-статистичних методів, застосованих для вивчення ургентної адикції як чинника депрофесіоналізації.

У розділі дисертантом ґрунтовно представлено психодіагностичний інструментарій, що відповідає предмету дослідження та забезпечує комплексне вивчення як показників депрофесіоналізації, так і проявів адиктивної поведінки. Для діагностики депрофесіоналізації використано модифікований опитувальник професійного вигорання та деформації МВІ, методики вивчення задоволеності професією, мотивації професійної діяльності, військово-професійної життєстійкості та самоефективності, а для діагностики адикцій – авторську методику визначення груп адиктивного ризику, опитувальник діагностики ургентної залежності, шкалу трудової залежності, методики діагностики кіберкомунікативної залежності та схильності до різних видів залежностей. Для обробки емпіричних даних доцільно застосовано описову статистику, t-критерій Стюдента, кореляційний, регресійний і факторний аналіз.

Окрему увагу в другому розділі приділено розробленню та апробації авторської Методики визначення груп адиктивного ризику як скринінгового інструменту для виявлення груп військовослужбовців, які мають підвищений ризик наявності нехімічних залежностей та дає змогу визначати інтегральний показник адиктивної поведінки. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що переважна більшість показників поведінкових адикцій позитивно корелює з емоційним виснаженням і деперсоналізацією військовослужбовців, а найтісніші зв'язки виявлено із сумарним показником залежності Методики визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України, ургентною залежністю, кіберкомунікативною залежністю, залежністю від соціальних мереж та інтернет-серфінгу, трудоголізмом та надмірністю в роботі. На підставі регресійного аналізу визначено основні адиктивні поведінкові чинники депрофесіоналізації, до яких належать загальна схильність до поведінкових залежностей, ургентна та кіберкомунікативна залежності.

Таким чином, наведені результати другого розділу дають підстави стверджувати, що автором детально представлено характеристику етапів організації емпіричного дослідження, належним чином обґрунтовано вибір психодіагностичних інструментів і статистичних процедур, а також забезпечено комплексне вивчення особливостей зумовлення депрофесіоналізації військовослужбовців ургентною адикцією та іншими адиктивними поведінковими чинниками.

У третьому розділі “Профілактика ургентної адикції військовослужбовців Збройних Сил України” автором на підставі результатів теоретичного й емпіричного дослідження розроблено та обґрунтовано систему профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців.

У розділі наведено програму профілактики ургентної адикції, створення якої зумовлено встановленими під час дослідження високими показниками професійних адикцій у вибірці, зокрема трудової та ургентної залежності, а

також потребою запобігання адиктивній поведінці як чиннику депрофесіоналізації.

Представлено тренінгову програму профілактики ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України, метою якої є запобігання розвитку і поширенню серед військовослужбовців ургентної залежності. Програмою передбачено такі завдання: формування розуміння сутності ургентної залежності, ознайомлення з чинниками її розвитку, особливостями прояву та наслідками в усіх сферах життєдіяльності; удосконалення навичок розпізнавання чинників розвитку ургентної залежності та пошуку шляхів мінімізації стресогенності діяльності; розвиток умінь і навичок застосування практичних інструментів для ефективного функціонування та запобігання розвитку ургентної залежності.

Автором також розроблено практичні рекомендації командному складу підрозділів, органів управління, частин, установ та психологам щодо профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців під час виконання посадових обов'язків. При цьому обґрунтовано, що профілактична робота має бути комплексною, із залученням фахівців усіх рівнів системи психологічної підтримки персоналу.

Отримані результати дали підстави автору стверджувати, що успішна профілактика ургентної адикції ґрунтується на формуванні у військовослужбовців продуктивної, адаптивної поведінки, розвитку навичок саморегуляції, розпізнавання чинників залежної поведінки та мінімізації стресогенних впливів військово-професійної діяльності. Це свідчить про практичну спрямованість і значущість розробленої програми та рекомендацій у запобіганні професійним деформаціям і депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України.

У цілому здійснений аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що дослідник ґрунтовно орієнтується у проблемі ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України, обізнаний із результатами відповідних наукових досліджень у галузі психології особистості, адиктивної поведінки, професійного вигорання, деперсоналізації та військово-професійної діяльності, а також має власну наукову позицію щодо теоретичного обґрунтування, емпіричного дослідження та профілактики цього феномену у військовому середовищі. Це підтверджується логікою побудови роботи, поєднанням теоретичного й емпіричного аналізу, розробленням авторської методики визначення груп адиктивного ризику та програми профілактики ургентної адикції у військовослужбовців.

Достовірність і новизна висновків сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях

Ознайомившись з дисертацією та публікаціями Мороза Володимира Миколайовича, можна засвідчити, що дослідник із належною глибиною і

повнотою з'ясував та обґрунтував низку нових наукових положень. На наш погляд, особливе наукове значення мають висновки щодо:

визначення структури та проявів ургентної адикції як психологічного чинника депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України в процесі виконання службових обов'язків;

розроблення та апробування авторської методики визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України;

розроблення Програми профілактики розвитку ургентної адикції у військовослужбовців Збройних Сил України.

Автором дослідження з високою належною вірогідністю обґрунтовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Дисертаційне дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що у тому числі містить 60 іноземних літературних джерел. Результати дослідження належним чином апробовані та впроваджені у практику, що підтверджується 15 актами впровадження, з яких 11 засвідчують використання результатів у практичній діяльності структур Збройних Сил України, а ще 4 – в освітньому процесі закладів вищої військової освіти.

Основні результати дослідження опубліковано у 12 статтях в наукових фахових виданнях, затверджених переліком МОН України; 1 монографії; 9 тезах матеріалів науково-практичних конференцій. Наукові публікації за темою дослідження із належною повнотою відображають зміст дисертації.

Зауваження до дисертаційного дослідження

Вивчення змісту дисертації Мороза Володимира Миколайовича та опублікованих дисертантом праць, дають підстави для висловлення окремих зауважень:

1. У першому розділі дисертації автор здійснює ґрунтовний аналіз понять “особистість”, “депрофесіоналізація” та “ургентна адикція”, однак було б доцільно більш чітко структурувати співвідношення між ургентною адикцією та іншими формами адиктивної поведінки (зокрема трудоголізмом, кіберкомунікативною залежністю), які також розглядаються у роботі як чинники депрофесіоналізації, що дозволило б підсилити логіку теоретичної моделі дослідження.

2. У межах емпіричного дослідження автором встановлено взаємозв'язки між показниками адиктивної поведінки та депрофесіоналізації, однак було б доцільно більш розгорнуто представити інтерпретацію причинно-наслідкових зв'язків між ургентною адикцією та іншими видами поведінкових залежностей, що посилює б пояснювальний потенціал отриманих результатів.

3. У третьому розділі дисертації запропоновано програму профілактики ургентної адикції, яка має практичну спрямованість, однак її ефективність доцільно було б підтвердити результатами формульованого експерименту або динамікою змін показників досліджуваних після її впровадження, що підвищило б доказовість практичних висновків.

4. Як побажання, вважаємо за доцільне звернути увагу дисертанта на більш чітке дотримання вимог ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання» щодо оформлення бібліографічних описів літератури у списку використаних джерел.

Разом з тим, наведені нами зауваження не зменшують загальної наукової та практичної цінності дисертації.

ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Мороза Володимира Миколайовича за темою: “Ургентна адикція як психологічний чинник депрофесіоналізації військовослужбовців Збройних Сил України”, що представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – “Психологія” є актуальним, завершеним і самостійним дослідженням, у якому розкривається важлива наукова задача, що має наукову новизну, вагоме соціальне, прикладне та наукове значення. Відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022, № 44, та наказу МОН України від 12.01.2017, №40 “Про затвердження вимог до оформлення дисертації” (із змінами, внесеними згідно наказу МОН України від 31.05.2019, №759).

Вищезазначене дає підстави вважати, що Мороз Володимир Миколайович заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – “Психологія”.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук, доцент,

начальник кафедри психології

діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України

М.В. Фомич

“ 03 ” світня 2026 року

Підпис начальника кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, кандидата психологічних наук, доцента Фомича Миколи Володимировича завіряю.

Перший проректор з навчальної роботи

Національного університету цивільного захисту України

О.М. Джулай

